

Савельєв Юрій Борисович
старший науковий співробітник факультет соціології,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

БАГАТОВИМІРНА СУЧАСНІСТЬ:
СОЦІАЛЬНЕ ВКЛЮЧЕННЯ В ОЦІНЦІ СУСПІЛЬНОГО РОЗВИТКУ
Монографія

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА

ВСТУП. СКРОМНА ЧАРІВНІСТЬ РОЗВИТКУ В СУЧАСНОМУ
ГЛОБАЛЬНОМУ СВІТІ

Розділ 1. ОСНОВНІ ЗАСАДИ СОЦІОЛОГІЇ РОЗВИТКУ І СОЦІАЛЬНИХ
ЗМІН: ВИМІРИ МОДЕРНУ І ПРОБЛЕМА ПОРІВНЯННЯ СУЧАСНИХ
СУСПІЛЬСТВ

1.1. У пошуках сутності сучасності: соціологічний дискурс суспільства модерну і модернізації

1.2. Куди рухається людське суспільство? Теоретична інтерпретація суспільного розвитку, еволюції, модернізації і соціальних змін

1.3. Проблема порівняння і оцінки рівня розвитку сучасних суспільств: перспектива теоретичного синтезу

Розділ 2. СОЦІАЛЬНЕ ВКЛЮЧЕННЯ ЯК ВИМІР СУСПІЛЬСТВА МОДЕРНУ І
ПРОЦЕСУ МОДЕРНІЗАЦІЇ

2.1. Вплив соціально-політичного дискурсу на соціологічні концепції соціальної ексклюзії та інклюзії: соціальне включення як міра відносної депривації

2.2. Концептуальні засади політики соціального включення 1990-х – 2000-х років в Європейському союзі.

2.3. Соціальне включення у відтворенні соціального порядку і розвитку суспільства

2.4. Соціальне включення в суспільстві пізнього модерну: проблема паритетного доступу до суспільних інститутів і ресурсів

2.5. Модель модернізації і соціальне включення

Розділ 3. СОЦІОКУЛЬТУРНІ ВИМІРИ МОДЕРНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА В ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ: ЕМАНСИПАЦІЙНІ ЦІННОСТІ І СОЦІАЛЬНЕ ВКЛЮЧЕННЯ

3.1. Україна в глобальному світі: Quo vadis?

3.2. Глобальні тенденції розвитку і європейські країни: експертні та масові оцінки перспектив Європейського союзу

3.3. Оцінка розвитку України і країн Східної Європи в контексті європейської інтеграції

3.4. Соціокультурні виміри розвитку і модернізації: чи існує тенденція формування емансипаційних цінностей?

3.5. Лінійна декомпозиція змін емансипаційних цінностей: порівняння Східної Європи із західноєвропейськими суспільствами

3.6. Соціальне включення через участь в житті суспільства: концептуалізація і операціоналізація типів участі

3.7. Суперечливість тенденцій політичної, громадянської і соціальної участі в 1999-2008 роках: Україна в європейському контексті

3.8. Фактори соціального включення і взаємозв'язок типів участі в європейських суспільствах: Україна між двома світами

3.9. Соціокультурні виміри модернізації та економічний розвиток суспільства

ВИСНОВКИ. ШАНС ДЛЯ УКРАЇНИ

ЛІТЕРАТУРА

(Обсяг 17 др. ар.)

Монографія присвячена проблемі оцінки і порівняння розвитку суспільств і перспектив модернізації, оскільки в сучасній соціальній теорії існує розбіжність інтерпретацій сутності суспільства модерну і процесу суспільного розвитку. Як зазначає П.Вагнер, сьогодні немає прийнятних відповідей на питання, що є «спільним для різних форм модерну [сучасності] і що є відмінним» [Wagner, 2010: p.53]. Необхідно вдосконалити критерії для порівняння різних форм модерну і оцінки рівня розвитку суспільств у

глобальній світовій системі. Тому дослідження спрямовано на розв'язання суперечності між теоріями спільності форм суспільства модерну, які виходять з ідеї універсальності механізмів соціального розвитку, і теоріями численних модернів. Дослідження виміру соціального включення дозволяє більш адекватно оцінити рівень розвитку суспільств із врахуванням їхніх модерних і цивілізаційних характеристик і виявити спільні для них властивості.

Метою дослідження є здійснення теоретичного синтезу теорій модерну, моделі модернізації, «нових інституціональних теорій», підходу «збільшення спроможності», моделі соціальної якості і розробка на цій основі концепції соціального включення як властивості суспільства модерну і виміру його розвитку. В результаті також вдосконалено теоретичну модель модернізації, модель соціальної якості і концепцію людського розвитку.

Теоретичну основу дослідження складають теорії суспільства модерну (Ю.Габермас, З.Бауман, П.Бергер, Дж.Александр, П.Вагнер, Г.Терборн, А.Турен, В.Цафф та інші), модель модернізації і ціннісних змін (Р.Інглхарт, К.Вельцель, Г.-Д.Клінгеман та інші), неоінституціональний підхід («нові інституціональні теорії»: Д.Норт, Д.Аджемоглу, Н.Флігстін та інші), підхід «збільшення спроможності» (А.Сен, М.Насбаум, Ф.Комім та інші), теоретична модель соціальної якості (В.Бек, Л.ван дер Месен, А.Уолкер, П.Еббот, К.Уоллес та інші), теорія розвитку соціальної системи Т.Парсонса, теорії громадянських і соціальних прав, визнання і громадянської сфери (Т.Х.Маршал, Дж.Александр, В.Кімличка, Ч.Тейлор, Б.Тернер, А.Хоннет та інші), теорії соціальної і політичної участі (С.Верба, Р.Далтон, С.Роккан, Г.Кітшелт, К.Ньютон та інші).

Емпірична база дослідження включає інтегровані дані Всесвітнього дослідження цінностей/World Values Survey (2, 3, 4 та 5 хвили: WVS1989-1993, WVS1994-1999, WVS1999-2004, WVS2005-2007) і Європейського дослідження цінностей/European Values Survey (2, 3 та 4 хвили: EVS1989-1993, EVS1999-2001, EVS2008-2010). Дизайн дослідження крос-секційний з 7 точками вимірювання (разом 394414 респондентів). Дані по Україні охоплюють 4 точки вимірювання – 1996, 1999, 2006, 2008 роки (разом 6513 респондентів). Вибірка репрезентативна для населення старше 18 років. Також до емпіричної бази увійшли індекс людського розвитку Програми розвитку ООН (1990 – 2014 роки), дані Світового банку (1996 – 2014 роки) і Міжнародного валютного фонду (1990 – 2014 роки), результати опитувань громадської думки (ESS 2005, 2007; Eurobarometer 62, 67, 71), індекс конкурентоспроможності (World Economic Forum 2007 – 2014 роки), результати експертних інтерв'ю.

Методи дослідження включають історично-компаративний метод і крос-національні порівняння, метод систематичного огляду, метод експертного інтерв'ю, одновимірний і багатовимірний статистичний аналіз даних, статистичне моделювання з використанням бінарної логістичної регресії, мультиноміальної логістичної регресії, когортного аналізу і лінійної декомпозиції тренду.

В першому розділі було виділено п'ять провідних сегментів соціологічного дискурсу модерну і модернізації і запропоновано комплексне бачення існуючих теорій модерну. Новизна втіленого способу аналізу і комплексного підходу, основи якого були закладені Дж.Александром і В.Цапфом, полягає в тому, що на відміну від традиційного уявлення соціологічного дискурсу модерну і модернізації як послідовної зміни теоретичних підходів та конкуренції дослідницьких програм, зроблено акцент на глибинній спільності різних теорій модерну і можливості взаємоуточнюючого застосування відмінних пояснювальних платформ.

Для адекватного розуміння багатовимірної сучасності потрібне систематичне застосування комплексу напрямів соціологічного дискурсу модерну і модернізації, який охоплює: 1) теорії універсальної стадії еволюції, 2) теорії локальних цивілізацій (у варіантах євроцентризму і «численних модернів»), 3) теорії модерну як проекту, 4) теорії темпоральної орієнтації, змін та інновацій, 5) теорії ефективності і конкурентоспроможності.

Вказані групи теорій пропонують різні інтерпретації сутності суспільства модерну як багатовимірного феномену і закономірностей його розвитку, які доповнюють одна одну. Розроблений підхід дозволив коректно ідентифікувати і співвіднести різні виміри сучасного суспільства, які в своїй сукупності формують цілісну картину епохи модерну. Була продемонстрована структура сутнісних характеристик сучасного суспільства, яка включає:

- I. модерну інваріантність – універсальні соціальні процеси і характеристики розвитку суспільства (диференціація, урбанізація, соціальна мобільність, тощо);
- II. цивілізаційну варіативність, особливості і унікальність культурних програм;
- III. суперечливість емансипаційного тренду, ціннісно-імперативний зміст, напруження і антиномічність суспільних процесів;
- IV. перманентність змін, оновлення, релятивність та інноваційність;
- V. зростання ефективності, конкурентоспроможності, підвищення життєвих стандартів та якості життя.

В цьому розділі були також визначені обмеження, суперечності і евристичний потенціал сучасних теоретичних інтерпретації розвитку суспільства, соціальної еволюції, модернізації і соціальних змін. На основі відмінностей трактування розвитку і еволюції в сучасних природничих науках і соціології, що були виявлені, була обґрунтована модель, що включає шість вимірів суспільного розвитку: 1. економічне зростання; 2. науково-технічний розвиток; 3. соціальні зміни; 4. еволюційний розвиток; 5. розвиток суспільних відносин; 6. модернізацію.

На відміну від існуючих в соціології підходів виміри розвитку суспільства запропоновано виділяти не за сферами суспільного життя або трансформаціями різних соціальних інститутів, а за характером і спрямованістю змін в суспільстві, які відбуваються на індивідуальному рівні (діяльність акторів, які намагаються розв'язати конфлікти, пристосовуються,

продукують інновації і змінюють свій соціальний статус); на рівні колективної дії (соціальні рухи, поширення інновацій, способів і репертуарів дій); на макрорівні суспільства (структурні і інституціональні перетворення, зміни типу порядку, політичних режимів і суспільних відносин). Кожен з таких вимірів визначає відповідну теоретичну інтерпретацію розвитку соціуму і ракурс проведення наукового аналізу. Разом вони утворюють комплекс узгоджених теоретичних інтерпретацій розвитку, що дозволяє мінімізувати наявні концептуальні суперечності.

На основі розробленої моделі було обґрунтовано, що модернізація є процесом, коли суспільство відповідає актуальним викликам і оновлюється, досягаючи відносного сьогочасного становища і порівняно високої конкурентоспроможності, і при цьому задовольняється критерій оптимізації спроможності вибору людини. Спроможність вибору безпосередньо пов'язана з виміром розвитку суспільних відносин і є змістовним аспектом (на противагу формальному аспекту «найсучаснішого стану» суспільства) і термінальним критерієм модернізації. Таким чином, запропоновано розв'язання проблеми визначення змістовних орієнтирів розвитку суспільства.

Також в цьому розділі були уточнені наявні підходи компаративного аналізу і оцінки рівня розвитку різних суспільств із врахуванням їхніх цивілізаційних характеристик, що дозволило розв'язати фундаментальну суперечність теорій суспільства модерну і модернізації, яка зумовлена невизначеністю спільного і відмінного для різних форм модерну.

На основі критичного розгляду і теоретичного синтезу інституціонально-універсалістського, локально-цивілізаційного і формально-компаративного підходів були визначені ключові виміри зіставлення різних форм модерну і рівня розвитку суспільств в глобальній світовій системі: стан і продуктивність економіки та матеріальна безпека, ефективність інститутів, ціннісні орієнтації і мотивація діяльності, людський капітал і когнітивна мобілізація, якість життя за об'єктивними і суб'єктивними критеріями, стан здоров'я і очікувана тривалість життя, соціальне включення, згуртованість і набуття повноважень.

Для вирішення питання щодо вдосконалення інструментів адекватного порівняння суспільств з різними цивілізаційними витоками і програмами модернізації з врахуванням інваріантних структурних, інституціональних і культурних характеристик модерну, були адаптовані теоретичний підхід «збільшення спроможності» (the Capability Approach) і пов'язана з ним модель соціальної якості, яка враховує протиріччя і напруження суспільства модерну.

З метою виокремлення універсально-модерних характеристик від особливостей національних інтерпретацій модерну, обґрунтовано, що критерії оцінки розвитку і порівняння суспільств повинні співвідноситися із стрижневою характеристикою соціальної організації – спроможністю вибору людини, тобто мірою її свободи, що соціально зумовлена. Саме людський вибір є універсальною категорією суспільства модерну, а збільшення спроможності вибору є інваріантом будь-якої локальної (національної) програми модернізації. Відповідно, всі такі локальні програми слід вважати не різними типами

соціальної організації або альтернативними модернами [Mouzelis, 1999], а вони є варіативними констеляціями характеристик суспільства модерну, які до того ж постійно змінюються і переформатовуються в залежності від зовнішніх викликів і внутрішніх протиріч.

Оскільки збільшення спроможності вибору передбачає активізацію соціальних агентів і можливості для такої активізації, то зроблено висновок, що передумовою для поєднання обох складових цього процесу є соціальне включення. Цей висновок підтверджується наявними теоретичними і методологічними новітніми підходами оцінки якості життя і порівняння суспільств [Анджелкович, 2011; Abbott, Wallace, 2014; Porter, 2015; Beyond GDP, 2015]. Втім, концептуальні розбіжності щодо визначення соціального включення, його ознак і ролі вимагають його спеціального розгляду в контексті суспільного розвитку, характеристик модерну і модернізації.

Цьому питанню присвячено **другий розділ**, в якому демонструються і розв'язуються суперечності наявних концепцій соціального включення і соціальної ексклюзії. Обґрунтовано, що домінуюча сьогодні концепція соціального включення сформувалась у взаємодії соціально-політичного дискурсу західноєвропейських країн і соціологічних теорій в 1970-1990 роки під впливом ідеологічних парадигм (комунітарно-республіканської, ліберально-інтеграційної і соціалістично-редистрибутивної), які по-різному пояснювали природу суспільних проблем і пропонували загальні принципи оптимального суспільного устрою.

Незважаючи на те, що, домінуючим став дискурс розриву соціальних зв'язків, що ґрунтується на комунітарно-республіканській ідеології, спільним для всіх трьох ідеологічних парадигм є розуміння сутності соціальної ексклюзії як релятивної і багатомірної депривації спроможностей. Відповідно, соціальне включення у соціально-політичному дискурсі й похідних від нього соціологічних теоріях інтерпретується як подолання депривації та поновлення соціальних зв'язків. Втім, таке розуміння призводить до дескриптивно-нормативного наповнення концепту «соціальне включення», позбавляє його самостійного смислового навантаження, оскільки він може означати лише нульову точку на шкалі ексклюзії. Суперечливим є взаємини між ексклюзією і включенням з одного боку і депривацією з іншого, оскільки остання може не супроводжуватись розривом соціальних зв'язків, а такий розрив не призводить до депривації. Таким чином, протиріччя концепції соціального включення полягає в тому, що, маючи своє коріння в соціальній теорії, ця концепція, сформувалась і продовжила розвиватися під впливом соціально-політичного дискурсу. Розв'язання цього протиріччя і реалізація евристичного потенціалу концепції соціального включення можливі через його подальшу розробку в контексті існуючих соціологічних теорій відтворення соціального порядку, розвитку суспільства, модернізації, активного громадянства і участі.

Продемонстровано, що внаслідок панування зазначених вище парадигм політика соціального включення ЄС переважно обмежується проблемою подолання релятивної депривації і охоплює такі підходи, що можна виділити

аналітично:

1. Підхід залучення до ринку оплачуваної якісної праці.
2. Підхід забезпечення доступу до ресурсів та послуг, отримання нової інформації та формування нових актуальних компетенцій.
3. Підхід підтримання загальноприйнятих життєвих стандартів та якості життя і подолання відносної бідності.
4. Підхід політико-правового визнання і надання громадянських прав;
5. Антидискримінаційний підхід, що полягає у ліквідації правових норм та практик, які перешкоджають реалізації прав громадян.
6. Підхід підвищення згуртованості громади і взаємодопомоги; стимулювання відповідальності та активної громадянської позиції.

Здобутки цієї політики в країнах ЄС кінця 1990-х – 2000-х років, були зумовлені концептуальністю програми розбудови інформаційного суспільства та підвищення конкурентоспроможності європейської економіки, завдяки чому були створені нові можливості для соціальних інвестицій і доступу до ресурсів та послуг. Проте, наявне протиріччя концепції соціального включення призвело до ігнорування структурних факторів нерівності та її наслідків. Європейська соціальна політика включення не змогла запобігти появі нових форм нерівності, ексклюзії, депривації і нових депривованих груп навіть у провідних та благополучних країнах ЄС з інноваційною економікою. Маючи великий потенціал сприяння суспільним змінам і підвищення соціальної якості, концепція соціального включення не отримала подальшого розвитку в межах наявних програм соціальної політики ЄС. В значній мірі її функція була зведена до моніторингу стану багатовимірної бідності і тривалого безробіття в країнах ЄС. Разом з тим, в соціальних програмах окремих країн існує тенденція підвищення спроможності соціальних агентів не лише через забезпечення доступу до ресурсів та залучення до ринку праці, але й шляхом підвищення їхніх компетенцій та сприяння активній реалізації громадянських прав [Berkel, Møller, 2002; Hvinden, 2007; Holmqvist, 2009; Nicase, 2013]. Отже, домінуючий підхід релятивної депривації в соціально-політичній практиці розвинених європейських країн виявився обмеженим і робляться спроби вийти за його концептуальні рамки.

Доведено, що на відміну від домінуючого сьогодні в літературі уявлення про соціальну ексклюзію і соціальне включення як міру релятивної депривації, в соціологічній теорії ці феномени передусім розглядаються через формування нееквівалентних відносин між соціальними групами та агентами. Депривація, в свою чергу, може виникати внаслідок існування таких відносин. Історико-соціологічний аналіз показує, що підвалини цієї концепції були закладені набагато раніше в соціологічній теорії, починаючи з класичних робіт М.Вебера і Т.Парсонса, а соціальне включення є фундаментальною формою соціальної взаємодії, механізмом відтворення суспільного порядку, сутнісною характеристикою модерну, що відображає основу його соціальної організації, і важливим виміром розвитку суспільства. Емансипація ресурсів від аскриптивних статусів, зокрема етнічних і конфесіональних, набуття

громадянства і поширення прав призвели до зростання участі в сучасному суспільстві, але не зменшили релятивну депривацію [Parsons, 1977]. Відповідно з кінця ХХ століття актуалізується такі аспекти соціального включення як набуття солідарності «термінальної спільності» і боротьба за визнання [Alexander, 1980; Honneth, 2001; Fraser, 2007; Lamont, 2009].

Таким чином, в цьому розділі виявлено зв'язок соціального включення з формуванням суспільства модерну та його глибинними протиріччями, зокрема спроможністю акторів у здійсненні ними вибору. Визначені обмеження механізму соціального включення доби «пізнього модерну» через впровадження принципу колективних прав для подолання інституціоналізованої монополії, ексклюзивності статусів і соціальних інститутів і створення умов конкуренції в межах інститутів і отримання паритетного доступу до ресурсів. На відміну від парсонівської тези, соціальне включення не є лінійним, еволюційним процесом; воно не може зводитись лише до поширення громадянських прав і повного членства у соціоетальній спільноті; в реальності воно відбувається у діалектичному зв'язку з протилежними йому тенденціями ексклюзії.

В третьому розділі на основі емпіричного аналізу і застосування розробленої концепції були отримані такі результати.

Для підвищення конкурентоспроможності в глобальній системі і перетворення на високоінтегроване суспільство зі сталим розвитком і високим рівнем добробуту і якості життя населення Україні потрібна глибока інтеграція з демократичними суспільствами з інноваційно-орієнтованою економікою і інклюзивними соціальними інститутами.

Досвід суспільств Східної Європи демонструє, що європейська інтеграція може бути ефективною стратегією для модернізації і розвитку постсоціалістичних суспільств регіону та напрацьовано робочий механізм включення країн колишнього соціалістичного блоку в сучасні європейські структури.

Існує висока ймовірність того, що, незважаючи на економічні і політичні виклики, ЄС збереже глобальне лідерство в найближчі десятиліття але лише за умов привабливості та інклюзивності загальноєвропейського проекту, який сприятиме активній участі та самореалізації громадян.

Поширення емансипаційних цінностей, соціальне включення та інші соціокультурні виміри модернізації дозволили оцінити рівень розвитку українського суспільства в загальноєвропейському контексті серед 42 країн і визначити перспективи його подальшої модернізації.

З середини 1990-х до кінця 2000-х років в Україні спостерігався обмежений процес трансформації цінностей, який характеризувався помірним зменшенням поширення матеріалістичних ціннісних орієнтацій. Було доведено, що, незважаючи на те, що постсоціалістичні суспільства значно поступаються західноєвропейським за кількістю людей, які поділяють емансипаційні цінності, в них все ж таки існує прихований фундаментальний зсув від традиційних матеріалістичних цінностей до емансипаційних пост-

матеріалістичних цінностей. Цей зсув вдалося виявити методом лінійної декомпозиції за допомогою статистичної оцінки інтракогортних та інтеркогортних змін в загальному тренді при контролі рівня освіти. Обґрунтовано, що генераційний зсув цінностей затьмарюється флуктуаціями ціннісних орієнтацій, які обумовлені контекстуальними факторами. Разом з цим, аналіз довів, що механізм соціалізації не є єдиним можливим каналом формування емансипаційних цінностей, що суттєво уточнює модель модернізації. Таким чином, було знайдено емпіричне підтвердження теорії модернізації Р. Інглхарта, К. Вельцеля та інших і зроблені уточнення, які приймають до уваги вплив контекстуальних факторів.

В цьому розділі також були визначені теоретичні і методичні засади порівняльного аналізу соціального включення через участь в житті суспільства, як соціокультурного виміру модернізації. Спираючись на концепцію «повноцінного громадянства», були виділені три основних типи участі – політичний, громадянський і соціальний; здійснена їхня теоретична інтерпретація та операціоналізація з використанням 36 емпіричних показників Європейського дослідження цінностей (EVS). В кожному з типів участі диференційовано когнитивно-афективну, статусну і поведінкову складові, які були співвіднесені з релевантними індикаторами.

Для теоретичного пояснення крос-культурних відмінностей в рівні, тенденціях та патернах участі було виявлено елементи структури факторів участі, що охоплюють культурно-когнітивний компонент (зокрема, ціннісні орієнтації); ресурсний компонент і інституціональні умови (зокрема, структуру політичних можливостей).

Порівняльний аналіз європейських суспільств виявив такі тенденції і конфігурації типів участі соціальних агентів в суспільному житті, що вказали на недостатній рівень солідарності, довіри і самоврядування в Україні, без підвищення якого неможлива розбудова конкурентоспроможної економіки і прискорення економічного зростання. Вони також засвідчили потребу в зрушеннях в сфері громадянської і соціальної участі для посилення демократичних інститутів і створення стабільної системи консолідованої демократії. На підставі цього було надано рекомендації уряду України, місцевим органам влади та ЗМІ щодо сприяння розвитку громадських організацій, самоуправління, формування громадянської ідентичності, популяризації волонтерської діяльності і взаємодопомоги.

За допомогою статистичного моделювання з використанням методу логістичної регресії були визначені особливості системи факторів соціального включення через політичну, громадянську і соціальну участь в Україні в порівнянні з іншими постсоціалістичними і західноєвропейськими суспільствами і запропоновані уточнення до ресурсної і культурно-ціннісної теоретичних моделей. Доведено, що Україна за структурою факторів різних типів участі має спільні риси як з демократичними європейськими суспільствами, так й з пострадянськими країнами, що створює суперечливу

картину перспектив ефективного включення різних соціальних груп до суспільного життя.

Присутність фактору емансипаційних цінностей істотно відрізняє Україну від Росії і наближує її до країн ЄС. Оскільки ціннісні зміни згідно з моделлю Р.Інглхарта і К.Вельцеля є ключовим елементом процесу модернізації, це дозволяє оцінити з помірним оптимізмом перспективи розвитку українського суспільства, незважаючи на дуже малу кількість осіб, що поділяють емансипаційні орієнтації.

Позитивною характеристикою соціального включення також виявилось те, що на протигагу пострадянським Росії і Білорусі з авторитарними політичними режимами в Україні функціонує механізм конвертації задоволеності життям соціальними акторами в площину реальної дії в громадянській сфері.

Водночас, можна констатувати, що в пострадянських країнах, в тому числі, в Україні, існують проблеми з трансляцією суб'єктивної незадоволеності громадян в площину конструктивної політичної дії, яка є основою ефективного суспільного співробітництва, з раціональною метою покращення ситуації. Це може бути можливим поясненням проблем ефективного функціонування політичної системи в Україні і вибуховим характером періодичного зростання політичної активності населення.

Було підтверджено, що показники економічного розвитку в європейських країнах мають позитивний зв'язок з такими соціокультурними вимірами модернізації як емансипаційні цінності, ставлення до індивідуальної відповідальності і, особливо, модерне включення на основі громадянської ідентичності.

Аналіз даних продемонстрував, що в сучасному українському суспільстві за соціокультурними вимірами ціннісних орієнтацій, модерного включення інших і ставлення до індивідуальної відповідальності, які є вкрай важливими для успішного розвитку, архаїчні елементи переважають над модерними, що створює ризики для процесу модернізації в цілому.

Зроблено висновок, що українська національна ідея повинна ґрунтуватись на більш широкому змісті національної ідентичності, що охоплює етнічну, культурну і громадянську складову з пріоритетом останньої, і буде життєздатною, якщо вона апелюватиме не до архаїчного історичного досвіду, міфів і етнічної спільності, а до сучасної конкурентноспроможної громадянської нації, яка базується на повазі до закону і суспільних інститутів без виключення за принципом кровного зв'язку, «кумівства» і поділу на «своїх і чужих». Це не лише вимога модернізації, а й умова виживання в глобальному світі.

В результаті порівняльного дослідження було вдосконалено теоретичну модель модернізації і підтверджено, що постсоціалістичні суспільства Східної Європи, зокрема Україна, можуть слідувати тим же шляхом розвитку, що й розвинені країни Західної Європи.

Результати дослідження представлені в 39 наукових публікаціях, у тому числі:

7 публікацій в закордонних фахових виданнях, що індексуються в міжнародних наукометричних базах даних:

1. Савельєв Ю.Б. О биологических симулякрах в социокультурном развитии: смерть и гендер от архаики к постмодерну / Ю.Б. Савельев // Логос: Журнал по философии и прагматике культуры. – 2005. – №2. – Москва: ГУ «Высшая Школа Экономики», 2005. – С. 63 – 80. (1,3 др. ар.) РИНЦ
2. Savelyev Y. Multidimensional Modernity: Essential Features of Modern Society in Sociological Discourse / Yuriy Savelyev // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. – 2013. – Vol. 6. – No. 11. – P. 1673-1691. (1,7 др. ар.) РИНЦ
3. Savelyev Y. Modernization and Pseudomorphosis / Yuriy Savelyev // RSC: Research in Social Change. – 2013. – Volume 5. – Issue 1. – P. 64-92. (1,3 др. ар.) Cambridge Scientific Abstracts (CSA), ProQuest
4. Савельєв Ю.Б. Основные типы участия в общественной жизни европейских стран / Ю.Б. Савельев // Социологические исследования. – 2013. – №12. – С. 64-71. (0,6 др. ар.) Web of Science, SCOPUS, РИНЦ
5. Savelyev Y. Critical Assessment of Development of a Modernizing Society in Eastern Europe: Latent Risks for Social Inclusion / Yuriy Savelyev // Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences. – 2014. – Vol. 7. – No. 10. – P. 1775-1793. (1,3 др. ар.) РИНЦ
6. Savelyev Y. Modernization and Variations in Emancipative Values in European Societies in 1995-2008: Test of Inglehart's Socialization Hypothesis / Yuriy Savelyev. – 2014. – Higher School of Economics Research Paper No. WP BRP 48/SOC/2014 SERIES: SOCIOLOGY. – Social Science Research Network (SSRN). [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2479869## (1,6 др. ар.) SSRN
7. Савельєв Ю.Б. Когортный анализ и проблема разграничения компонентов социальных изменений: метод линейной декомпозиции тренда / Ю.Б. Савельев // Социологические исследования. – 2015. – №10. – С. 130-135. (0,6 др. ар. в друці) Web of Science, SCOPUS, РИНЦ

3 публікації у фахових виданнях України з соціологічних наук, що індексуються в міжнародних наукометричних базах даних:

8. Савельєв Ю.Б. Участь як прояв соціального включення в процесі модернізації: Україна в європейському контексті (1999-2010 роки) / Ю.Б. Савельєв // Український соціум. – 2013. – № 2(45) – С.77-98. (0,9 др. ар.) Index Copernicus
9. Савельєв Ю.Б. Ціннісні передумови формування активної громадянської позиції як прояву соціального включення в процесі модернізації / Ю.Б. Савельєв // Український соціум. – 2014. – № 1(48). – С. 66-77. (0,8 др. ар.) Index Copernicus
10. Савельєв Ю.Б. Емансипаційні цінності і толерантність в контексті модернізації українського суспільства / Ю.Б. Савельєв // Український соціум. – 2015. – № 1(52). – С. 68-81. (0,9 др. ар.) Index Copernicus

17 публікацій у фахових виданнях України з соціологічних наук:

11. Savelyev Y. Contradictions of Contemporary Sociology of Gender: Gender Inequality, Feminist Theory and Multiculturalism / Ю.Б. Савельев // Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць. –

- Харків: Видавничий центр Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, 2002. – С. 286-289. (0,5 др. ар.)
12. Савельєв Ю.Б. Антиномичність сучасного соціального порядку: гомогенність і мультикультуралізм / Ю.Б. Савельєв // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць*. – Харків: Видавничий центр Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, 2004. – 621 с. – С. 88 - 92. (0,6 др. ар.)
 13. Савельєв Ю.Б. Соціальне включення у процесі модернізації / Ю.Б. Савельєв // *Вісник Одеського національного університету*. – 2010. – Т. 15, Вип. 7. Соціологія і політичні науки. – Одеса: ОНУ ім. І.І. Мечникова, 2010. – С. 25-29. (0,5 др. ар.)
 14. Савельєв Ю.Б. Ризики соціального включення: випадок життєвих навичок дітей, позбавлених батьківського піклування / Ю.Б. Савельєв, В.М. Дмитрук // *Наукові записки НаУКМА*. – 2010. – Том 109: Соціологічні науки. – Київ, Національний університет «Києво-Могилянська Академія», 2010. – С. 86-91. (0,6 др. ар., 0,3 др. ар. - особистий внесок)
 15. Савельєв Ю.Б. Експертні та масові оцінки майбутнього Європейського Союзу в глобальному світі / Ю.Б. Савельєв // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2010. – №1. – С. 39-55. (1,3 др. ар.)
 16. Савельєв Ю.Б. Соціальне включення: Міжособистісний аспект / Ю.Б. Савельєв, Т.М. Салата // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка*. – К: Фенікс, 2010. – Вип. 10. – С. 30-37. (0,6 др. ар., 0,3 др. ар. - особистий внесок)
 17. Савельєв Ю.Б. Оцінка концептуальних засад політики соціального включення (соціальної інклюзії) у Європейському союзі / Ю.Б. Савельєв // *Соціологічні дослідження. Збірник наукових праць*. – 2011. – №11. – Луганськ: Вид-во СХУ ім. В. Даля, 2011. – С. 164-176. (0,9 др. ар.)
 18. Савельєв Ю.Б. Концепт «соціальне включення» у контексті теорії суспільства модерна / Ю.Б. Савельєв // *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства: Збірник наукових праць*. – 2011. – Випуск 17. – Харків: ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2011. – С. 40 – 44. (0,6 др. ар.)
 19. Savelyev Y. European Integration and Trends of Development of Eastern European Borderland) / Ю.Б. Савельєв // *Наукові записки НаУКМА*. – 2011. – Том 122: Соціологічні науки. – Київ, Національний університет «Києво-Могилянська Академія», 2011. – С. 71-79. (0,8 др. ар.)
 20. Савельєв Ю.Б. Застосування принципу колективних прав як механізм соціального включення / Ю.Б. Савельєв // *Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки: Збірник наукових праць / Київський нац. ун-т ім. Тараса Шевченка*. – К: Логос, 2011. – Вип. 13. – С.55-63. (0,9 др. ар.)
 21. Савельєв Ю.Б. Суперечності концепції соціального виключення і включення: вплив соціально-політичного дискурсу на соціологічні теорії / Ю.Б. Савельєв // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Соціологія*. – 2012. – Випуск 3. – С. 33-41. (1,3 др. ар.)
 22. Савельєв Ю.Б. Соціологія в пошуках сутності сучасності: систематизація теорій суспільства модерну і модернізації / Ю.Б. Савельєв // *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. – 2012. – №3. – С.45-67. (1,6 др. ар.)
 23. Савельєв Ю.Б. Соціальне включення як вимір розвитку суспільства: постановка проблеми / Ю.Б. Савельєв // *Наукові записки НаУКМА*. – 2012. – Том 135: Соціологічні науки. Київ, Національний університет «Києво-Могилянська Академія», 2012. – С.25-33. (1,1 др. ар.)
 24. Savelyev Y. Participation and Political Regimes in Contemporary Europe: Comparing Non-EU 'New Eastern Europe' with 'Old' and 'Recent' EU Member States / Ю.Б. Савельєв //

- Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Соціологія. – 2013. – Випуск 4. – С. 9-15. (1 др. ар.)
25. Савельєв Ю.Б. Фактори і взаємозв'язок політичної, громадянської і соціальної участі в європейських суспільствах / Ю.Б. Савельєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2014. – №3. – С.56-72. (1,2 др. ар.)
 26. Савельєв Ю.Б. Суперечності сучасних теоретичних інтерпретацій суспільного розвитку, соціальної еволюції, модернізації і соціальних змін / Ю.Б. Савельєв // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2015. – №3. (в друці)
 27. Савельєв Ю.Б. Соціальне включення як вимір соціальної якості і суперечності практик участі населення України в кінці 1990-х – 2000-х роках / Ю.Б. Савельєв // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка: Соціологія. – 2015. – Випуск 6. (в друці)
- 9 публікацій у фахових виданнях України з філософських, історичних, економічних наук та матеріалах конференцій:
28. Савельєв Ю.Б. К вопросу о факторах общественного (социокультурного) развития / Ю.Б. Савельєв // Вісник Східно-українського державного університету. – 1998. – №5 (15). – с. 77 – 82. (0,6 др. ар.)
 29. Савельєв Ю.Б. Мультикультуралізм та соціокультурні конфлікти / Ю.Б. Савельєв // Актуальні проблеми духовності: Збірник наукових праць. – Вип. 4 (1). – 2002. – С. 227-234.
 30. Савельєв Ю.Б. Концепция мультикультурализма в контексте теории глобальной гомогенизации / Ю.Б. Савельєв // SENTENTIAE. – Том XI. – 2004. – № 2. – С. 249 – 259.
 31. Савельєв Ю.Б. Модернизация и европейская интеграция: перспектива развития для периферийного общества / Ю.Б. Савельєв // Проблеми розвитку соціологічної теорії: соціальна інтеграція та соціальні нерівності в контексті сучасних суспільних трансформацій: Матеріали V Всеукраїнської науково-практичної конференції / Під заг. Ред. Куценко О.Д., Судакова В.І. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2009. – С. 125 – 134.
 32. Савельєв Ю.Б. Модернізація та особливості гендерної трансформації в українському суспільстві / Ю.Б. Савельєв // Проблеми розвитку соціологічної теорії: сучасна соціологічна теорія і пострадянські трансформації: Матеріали VIII Всеукраїнської науково-практичної конференції, 21-22 квітня 2011 р., (М.Київ) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка [та ін. ; під заг. ред. Судаков В.І., Куценко О.Д.] – К.: Логос, 2012. – С. 203 – 209.
 33. Савельєв Ю.Б. «Емансипаційні цінності» і «спроможність вибору» в розумінні модернізації / Ю.Б. Савельєв; Модернізаційні процеси та трансформація цінностей (Матеріали круглого столу) // Економіка і прогнозування. – 2013. – №1. – Інститут економіки і прогнозування НАН України. – С. 136-137.
 34. Савельєв Ю.Б. Ціннісний вимір суспільного розвитку: суперечності змін цінностей в процесі модернізації / Ю.Б. Савельєв // Проблеми розвитку соціологічної теорії: концептуалізація ціннісних змін в сучасному суспільстві: Матеріали IX Всеукраїнської науково-практичної конференції, 2 листопада 2012 р., (м.Київ) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка [та ін. ; під заг. ред. Судакова В.І., Куценко О.Д.] – К.: Логос, 2013. – С. 34 – 41.
 35. Савельєв Ю.Б. Применение метода линейной декомпозиции с использованием регрессии в исследовании социальных изменений / Ю.Б. Савельєв // Сучасні методи збору і аналізу даних в соціології. Матеріали VI Міжнародних соціологічних читань пам'яті Н.В. Паніної / за наук. ред. Є.І.Головахи і Т.Я.Любивої. – Київ: Інститут соціології НАН, 2013. – С. 123-132.

36. Савельєв Ю.Б. Суперечливість тенденцій політичної і громадянської участі в Україні в 1999-2008 роках / Ю.Б. Савельєв // Проблеми розвитку соціологічної теорії: Матеріали X Всеукр. наук.-практ. конф., 24 травня 2013 р., (м.Київ) / Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка [та ін. ; під заг. ред. Судакова В.І., Куценко О.Д.]. – К.: Логос, 2014. – С. 172 – 182.

З публікації в інших закордонних виданнях:

37. Савельєв Ю.Б. Либеральный гендерный порядок и гендерные стереотипы / Ю.Б. Савельєв // Гендерные стереотипы в современной России / Под ред. И. Назаровой и Е. Лобзы – Москва: ГУ «Высшая Школа Экономики», 2007. – С. 39 – 48.
38. Критерии модернизации в 21 веке: эмансипационные ценности и социальное включение // Гуманитарии в XXI веке / Под общей редакцией проф. З.Х. Саралиевой: В 2 т. Т. 1. – Н. Новгород: Издательство НИСОЦ, 2013. – с. 195-198.
39. Детерминанты активной гражданской позиции в европейских обществах / Ю.Б. Савельєв // Четвертая международная научно-практическая социологическая конференция "Продолжая Грушина". 27 — 28 февраля 2014 г. – Материалы конференции – М: ВЦИОМ, 2014. – С. 221-223.

а також в розділах підручника і навчального посібника, що рекомендовані МОН України для студентів вищих навчальних закладів:

Нариси історії світових цивілізацій (до середини XIX ст.): Навч. посібник для вузів / Під ред. І.В. Довжука. – Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2005. – 264 с. (рекомендований МОН України як навчальний посібник для студентів ВНЗ, лист МОН №14/88.2-63 від 21.01.2004 р., у співавторстві) (1,2 др. ар.)

Історія і теорія світових цивілізацій: Підручник / Під заг. ред. І.В. Довжука. – Луганськ: Вид-во СЛУ ім. В. Даля, 2012. – 1088 с. (рекомендований для студентів вищих навчальних закладів, лист МОН №1.4./18-Г.2484 від 03.12.2008 р., у співавторстві) (1,3 др. ар.)

Результати дослідження були представлені на 38 наукових конференціях і семінарах.

Посилання на публікації:

<https://scholar.google.com/citations?user=C57F9SEAAAAJ&hl=en>
<https://univ-kiev.academia.edu/YuriSavelyev>